

תוכן הענינים

דבר שתיחה ----- 10

מסכת טבע האדם

מבוא ----- 3

ספר א' : על התבונה

חלק א'

על המושגים, מקורם, הרכבם, קישורם,
הפשטתם וכו'

13 ----- פרק א' : על מקורם של מושגינו

21 ----- פרק ב' : חלוקת הנושא

23 ----- פרק ג' : על המושגים של הזכרון ושל הדמיון

25 ----- פרק ד' : על קישורם או האגדותם של המושגים

29 ----- פרק ה' : על היחסים

32 ----- פרק ו' : על האסנים ועל העצמים

34 ----- פרק ז' : על המושגים המוסשטים

חלק ב'

על המושגים של החלל ושל הזמן

- פרק א': על התחלקותם האיך-סופית של המושגים שיש לנו
 מן החלל ומן הזמן — — — — — 45
- פרק ב': על התחלקותם האיך-סופית של החלל והזמן — — — — — 49
- פרק ג': על שאר האיכויות של המושגים שיש לנו מן החלל
 ומן הזמן — — — — — 55
- פרק ד': תשובה לפרכות — — — — — 63
- פרק ה': המשך — — — — — 82
- פרק ו': על המושגים של מציאות ושל מציאות חיצונית — — — — — 97

חלק ג'

על הדעת ועל האומדנות

- פרק א': על הדעת — — — — — 100
- פרק ב': על האומדנות ועל המושג של סבה ותולדה — — — — — 106
- פרק ג': מה ההכרח שתהא תמיד סבה — — — — — 113
- פרק ד': על החלקים שמהם מורכבות שכלותינו על סבה ותולדה 118
- פרק ה': על הרשמים של החושים ושל הזכרון — — — — — 120
- פרק ו': על ההקשה מן הרושם על המושג — — — — — 124
- פרק ז': על טבעו של המושג בחינת האמנה — — — — — 133
- פרק ח': על סבותיה של האמנה — — — — — 140
- פרק ט': על השפעתם של יחסים אחרים ושל הרגלים אחרים — 150

- פרק י': על השפעתה של האמנה — — — — — 163
- פרק י"א: על אומדנות הסיכויים — — — — — 172
- פרק י"ב: על אומדנות הסבות — — — — — 180
- פרק י"ג: על האומדנות הבלתי-פילוסופית — — — — — 195
- פרק י"ד: על המושג של קשר הכרחי — — — — — 209
- פרק ט"ו: כללים שעל-פיהם יש לדון על סבות ותולדות — — — 230
- פרק ט"ז: על שכלם של בעלי-החיים — — — — — 234

חלק ד'

על השיטה הספקנית
ועל שיטות אחרות בפילוסופיה

- פרק א': על הספקנות ביחס לשכל — — — — — 238
- פרק ב': על הספקנות ביחס לחושים — — — — — 247
- פרק ג': על הפילוסופיה העתיקה — — — — — 282
- פרק ד': על הפילוסופיה החדשה — — — — — 290
- פרק ה': על אי-חמירותה של הנפש — — — — — 298
- פרק ו': על הזהות האישית — — — — — 321
- פרק ז': אחרית דבר — — — — — 336
- נספח — — — — — 349

דברי פתיחה

כמאה שנה לאחר שפרסם דיקארט את ה"מאמר על המיתודה", ובו קרא תגר על דרכי המחשבה העקרות של האסכולה שלמד לדעת בימי נעוריו בבית-הספר של הישועים בלא-פּלש, תקע את אהלו באותה עיירה בצרפת צעיר סקוטי, שביקש לו מקום שלווה בנכר להעלות על הכתב את הגות רוחו; וככל בני זמנו, כן ספוג גם הוא רעיונות וגלגולי-רעיונות משל דיקארט, שעל מורשת תורתו השכלתנית בא להניף את ידו בעקבות הפילוסופים האנגלים שקדמו לו. פרי עמלו של דום יום (יליד אדינבורג, 1711—1776) בימי שהותו אלה בצרפת (1734—1737), אלה הם שלושת הספרים של "מסכת טבע האדם" (1739—1740), והראשון והחשוב שבהם (בעינינו, אך לא בעיני המחבר), הדן בבעיות ההכרה והממשות, הוא הניתן כאן בתרגום עברי. המחבר ראה כעיקר תפקידו את השכלול וההשלמה של דרך-העיון הנסיונית בכל תחומי המחשבה הפילוסופית, אך למעשה נארגו לתוך ה"מסכת" גם כמה וכמה מגמות אחרות רבות-חשיבות השונות מעיקרן מן המגמה הנסיונית.

חיבוריו על דברי ימי אנגליה) יש לציין את ה"מסות" א (1741).
 (1748). "ההיסטוריה הטבעית של הדת" ב (1757; ספר שעליו
 הסתמך אחד העם במאמרו "מוקדם ומאוחר בתיים").
 ו"השיחות על הדת הטבעית" ג (נתפרסמו אחר מותו של יום
 בשנת 1779).

והנה מבחר הספרות על יום:

- R. W. Church, Hume's Theory of the Understanding,
 1935
 N. Kemp Smith, The Philosophy of David Hume, 1941
 N. Kemp Smith, מבוא למהדורת אוכספורד של השיחות על הדת,
 הטבעית, 1935
 B. M. Laing, David Hume, 1932
 J. Laird, Hume's Philosophy of Human Nature, 1932
 R. Metz, David Hume, Leben und Lehre, 1929
 Aristotelian Society (Supplementary Volume XVIII),
 Hume and Present day Problems, 1939.
 ההוצאה הטובה ביותר של "מסכת טבע האדם" היא מאת
 L. A. Selby-Bigge (אוכספורד).

- Essays, Moral and Political א)
 The Natural History of Religion ב)
 Dialogues concerning Natural Religion ג)

המחבר הצעיר, שהתרחק מכל פשרה בהצעת דעותיו,
 ציפה שספרו יסעיר את הלבבות. אולם ה"מסכת" לא עשתה
 עם הופעתה את הרושם המקוה כלל וכלל. הן משום שלא
 הוכשר הדור לעמוד על מלוא חשיבותן של מסקנותיה
 העיקריות, הן משום שבמדת-מה לקחה ההרצאה באריכות-
 דברים ובחוסר-בהירות בסידור החומר. יום החליט איפוא
 לשוב ולהציע את תורתו לפני הקהל בצורה קלה יותר וביתר
 הקפדה על הצד הספרותי של הדברים. כנגד שלושת ספרי
 ה"מסכת" פרסם לאחר שנים מספר שלושה חיבורים נפרדים
 אחרים:

- 1) "מחקר על תבונת האדם" א (1748);
 2) "מאמר על ההפעלויות" ב (1757);
 3) "מחקר בדבר עקרונות המוסר" ג (1751).

אולם הספר הראשון של ה"מסכת" נשאר לכל הדעות
 פאר יצירתו הפילוסופית של יום. משאר כתביו של יום (מלבד

- An Enquiry into the Human Understanding א)
 Dissertation on the Passions ב)
 An Enquiry concerning the Principles of Morals ג)

תרגום עברי בספרייהמופת הפילוסופיים, כרך י'.

טבע האדם

מבוא

בנוהג שבעולם, כל המתאמר לגלות משהו חדש בפילוסופיה ובמדעים, בא גם לרמוז על השבח, ששיטתו שלו ראויה לו. על-ידי שהוא צועק חמס על כל השיטות שקדמו לה. אכן, אילו הסתפקו המחדשים בדברי צער על הבערות שעדיין אנו שרויים בה לגבי השאלות החשובות ביותר הבאות לפני כס-המשפט של שכל האדם, הרי מועטים הם מבין אלה, ששיח ושיג להם עם המדעים, שלא היו מקבלים את דעתם בלב נכון. אם דעה צלולה לך ותורה קנית, לא יקשה עליך להבחין בבסיס הרופף אפילו באותן השיטות שזכו למדת סמכות יתרה, ושבעליהן הקפידו כמיטב יכלתם על התביעה לעיון שכלי מדייק וחותר למעמקים. עקרונים שהונחו מתוך בטחון שבאמונה גרידא, מסקנות שהוסקו מהם שלא כהלכה, חוסר ליכוד בחלקים, חוסר גליות בכלל כולו — כל אלה מצויים בכל מקום בשיטותיהם של החשובים שבפילוסופים; ובשל כך, כנראה, גם הפילוסופיה עצמה סר חנה בעיני הבריות.

אף אין צורך בידיעה עמוקה מאד כדי לעמוד על מצבם הלקוי של המדעים בימינו; כי אפילו ההמון שמחוץ לשערים יכול לדון, על-פי הרעש והצעקה שהוא שומע, שלא הכל כשורה בפנים. אין לך דבר שלא יתוכחו עליו, ושלא יהא שנוי

המטרה, ששמתי לנגד עיני בחיבורי זה, מבוארת כל צרכה במבוא. הקורא צריך רק לשים לב שהנושאים, שכללתי שם בתכנית חקירתי, לא נידונו כולם בשני הכרכים הלוא (א). הנושאים של התבונה ושל ההפעלויות קובעים בפני עצמם שלשלת-עיונים שלמה; וברצון אחוזי בחלוקה טבעית זו על מנת לנסות את טעמו של הקהל. אם תשחק לי השעה ואזכה להצלחה, אוסיף ואחקור גם בשאלות שהן ענין לתורת-המוסר, לתורת-המדינה ולתורת-היופי; ובדרך זו תושלם מסכת טבע האדם שלפנינו. המשפט לשבח בפי הקהל הוא בעיני מיטב השכר על עמלי; אולם יהא מה שיהא המשפט שיחרוך, מנוי וגמור עמי לקבלו כמיטב הלקח שנפל בחלקי.

(א) בשנת 1739 יצאו בעת אחת שני הכרכים הראשונים של ה"מסכת": "על התבונה" ו"על ההפעלויות". כרך ג', "על המוסר" (יחד עם הנספח הניתן כאן בסוף הספר), יצא בשנת 1740.

במחלוקת בעדת המלומדים. גם שאלה קלת-ערך ביותר אינה פטורה מן הפולמוס בקהלנו. ובשאלה רבת-ערך ביותר אין אנו מסוגלים לפסוק שום פסק ודאי. הויכוחים מתרבים כאילו היה כל דבר ודבר מוטל בספק; וויכוחים אלו סוערים כאילו היה כל דבר ודבר ודאי. בתוך מהומה זו כולה, לא השכל הוא העוטר עטרת-נצחון, אלא כשרון-הדיבור; ולעולם אין לך להתיאש מלעשות נפשות להנחה משונה שבמשונות, ובלבד שכשרונך יעמוד לך לתאר אותה בצבעים מרהיבים. אין נוחלים את הנצחון בעזרת החיילים המזוינים, התוקפים את האויב בחנית ובחרב, אלא בעזרת המחצצים, המתופפים והמנגנים של הצבא.

כאן המקור, לדעתי, למשפט-הקדום הרווח בקהל נגד עיונים מיטפיסיים מכל המינים, משפט-קדום המצוי אפילו בקהלם של הרואים את עצמם כתלמידי חכמים, והיודעים להעריך כל חלק אחר של הספרות כערכו הנכון. כשאומרים הם "עיונים מיטפיסיים", אינם מתכוונים לעיונים באיזה ענף מיוחד של המדע, אלא לטענות מכל מין כשהן מסובכות מבחינת-מה ומצריכות מדה מסוימת של ריכוז-המחשבה. לעתים קרובות כלי-כך עמלנו לשוא בחקירות כאלה, עד שלבסוף נוהגים אנו לדחותן מעלינו בלי פקפוק, ומחליטים אנו שאם נגור על נפשנו להיות טרף לטעויות ולמראות-שוא, מוטב שיהיו הללו טבעיים ומשעשעים את הדעת. אכן, רק הספקנות הנמורה והשלמה, יחד עם מדה רבה של רפיון-המחשבה, בכוחה להצדיק סלידה זו מן המיטפיסיקה. לפי שאם בכלל מצויה האמת בתוך תחומי כושר-ההשגה של האדם, הרי בלי ספק צפונה היא בסתרי מעמקים; ולקות שנגיע אליה בלי עמל וטורח. בעוד עמל-הענקים של גדולי הגאונים לא מנע מהם כשלון, הרי זו בפירוש תוחלת-שוא וגם התרברבות.

חלילה לי מלצפות ליתרון כזה בפילוסופיה שאני עומד להציע, והייתי רואה את הדבר כנותן בה טעם לפגם במדה רבה אילו היתה קלה יותר מדי ומסתברת מאליה.

גלוי שכל המדעים יחס להם, אמיץ ברוב או במעט, אל טבע האדם; וכליכמה שמדע מן המדעים מתרחק ממנו לכאורה, סופו לשוב אליו באחת מן הדרכים. אפילו המתמטיקה, הפילוסופיה של הטבע (א) והדת הטבעית תלויות במדת-מה במדע האדם; שהרי אף הן נתונות ענין להכרתנו, וכוחותיהם וספיקותיהם של בני-האדם הם הדגים עליהן. מן הנמנע לומר אלו שינויים ושכלולים יכולים היינו להכניס במדעים הללו אילו היתה לנו ידיעה יסודית בהיקפה ובכוחה של תבונת האדם, ואילו ידענו לבאר את טבעם של המושגים, שאנו משתמשים בהם, ושל הפעולות שאנו מבצעים בשכילותינו (ב). וביחוד יש לצפות לשכלולים אלו בדת הטבעית, מאחר שאינה אומרת די במה שהיא מורה אותנו את טבעם של הכוחות העליונים, אלא שולחת מבט גם אל דרכם כלפינו ואל חובותינו כלפיהם; לפיכך, אנו בעצמנו הרינו לא רק היצורים הדגים דיון שכלי, אלא גם אחד מן המושאים ששכילותינו מוסבות עליהם.

ובכן, אם המתמטיקה, מדע-הטבע והדת הטבעית תלויים במדה כזו בידיעה שיש לנו מן האדם, כלום אין לצפות להרבה יותר מזה בשאר המדעים, שהקשר בינם ובין טבע האדם אמיץ ופנימי עוד יותר? תכליתה היחידה של תורת-ההגיון — לבאר את עקרוניה ופעולותיה של ספיקתנו הבונה שכליות, וכן את טבעם של מושגינו; תורת-המוסר ותורת-היופי ענינן טעמינו

(א) השו"ק מס' ב'ל, "המדע מהו?", עמ' 16 (הוצאת הספרים ע"ש י"ל מאגנס, ירושלים, תשי"א).

(ב) השו"ק ל' ק, מסה על שכל האדם, ו' א', 4.

ורגשותינו; ותורת-המדינה דנה בבני-האדם כמאוחזים בתורה וכתלויים זה בזה. בארבעת המדעים הללו: תורת-ההגיון, תורת-המוסר, תורת-היופי ותורת-המדינה, כלול כמעט כל דבר שמאיוז בחינה ראוי לנו להכירו, או שיכול לסייע לשכלל את רוח האדם או להיות לה לנוי.

כדי שנוכל איפוא לקוות להצלחה בחקירותינו הפילוסופיות, אין לנו עצה אלא זו: צריכים אנו לעזוב את דרך-החקירה המשעממת ורבת-השהיות, שנהגנו בה עד עתה, ובמקום ללכוד פה ושם טירה או כפר בגבולות, להתקדם ישר ולהסתער על הבירה או המרכז של המדעים הללו — על טבע-האדם עצמו; ומשנשתלט עליו, נהיה רשאים לקוות בכל מקום אחר לנצחון קל. משנתבצר בעמדה זו, נוכל להרחיב את כיבושינו על פני כל אותם המדעים שהם נוגעים מקרוב לחיי האדם, ואחר כך נתפנה לחקירה שלמה יותר באותם המדעים שהם ענין ליצר-הדעת גרידא. אין לך שאלה בעלת-חשיבות שפתרונה אינו כלול במדע האדם; ואין לך שאלה שאפשר לפתרה במדת-ודאות כל-שהיא, קודם שאנו לומדים לדעת מדע זה. פירושו של דבר, כשמתאמרים אנו לבאר את העקרונות של טבע האדם, הרינו מציעים למעשה שיטה שלמה של המדעים, הבנויה על בסיס שהוא חדש כמעט לגמרי, הבסיס האחד והיחיד שעליו יוכלו להשען בבטחון כל-שהוא.

וכשם שמדע-האדם הוא הבסיס המוצק היחיד לשאר המדעים, כך הבסיס המוצק היחיד, שנוכל לתת למדע זה עצמו, מן ההכרח שיהא נעוץ בנסיון ובתצפית. אל נתמה שהפילוסופיה הנסיונית פונה אל עניני הרוח כעבור מאה שנה ויותר מאז התחילה לשקוד על עניני הטבע; שהרי ידועה לנו העובדה שאותו רוח-הזמן בערך הפריד בין תאריכי הלידה של מדעים אלו, פרק-הזמן מן תליס עד סוקרטס שיה

בקירוב לפרק-הזמן המפריד באנגליה בין הלורד בקון ובין כמה פילוסופים חדשים, שהתחילו לכונן את מדע-האדם על בסיס חדש וזכו לעורר בלב הקהל הרהורים וסקרנות. אכן יש להודות שאף אם יכולות אומות אחרות להתחרות בנו בשירה, ולעלות עלינו באחדות משאר האמנויות הצרופות, הנה ההתקדמות בממלכת השכל ובפילוסופיה הריהי פרי שאינו גדל אלא בארץ של סובלנות ושל חופש.

אף אין לחשוב שההתקדמות, שבאה בתקופה האחרונה במדע האדם, תרים פחות את קרן ארצנו מן ההתקדמות שקדמה לה במדע הטבע. אדרבא, יתר תהלה היא לנו, בשים לב לחשיבותו הגדולה יותר של המדע הוא, וגם בשים לב לצורך שהורגש להכניס בו תיקון כזה. כי בעיני גלוי שהואיל ומהותה של הרוח בלתי-ידועה לנו באותה המדה כמהותם של הגופים החיצונים, מן הנמנע גם שניצור לנו מושג כל-שהוא מכוחותיה ומתכונותיה בדרך אחרת מאשר על-ידי ניסויים זהירים ומדוקדקים, ועל-ידי התצפית של התולדות המיוחדות הנובעות מן התנאים והמצבים השונים שהרוח נתונה בהם. ואף-על-פי שחייבים אנו להשתדל להקנות לכל עקרונינו תוקף כללי ככל האפשר, על-ידי שנבחין בניסויינו את העיקר שבהם, ונבאר את כל התולדות מתוך סכות שהן פשוטות ומועטות ביותר, הנה ברי ודאי שאין אנו יכולים להציץ מעבר לנסיון, וכל הנחה, המתאמרת לחשוף את איכויותיו האחרוניות והמקוריות של טבע האדם, יש לדחותה מלכתחילה כהתפארות שוא והויה.

פילוסוף, שהיה שוקד וטורח לבאר את עקרוני האחרוניים של הנפש, לא היה מעיד על עצמו, דומני, כעל רב

(1) מר לוק, הלורד שפססברי, הדייר מאנדביל, מר השניסוק, הדייר גטלר ואחרים.

וגדול במדע זה של טבע האדם שהוא מתאמר לבארו, או כעל כעל הבנה רבה במה שנותן סיפוק בדרך-הטבע לרוח האדם. כי אין לך דבר ודאי מזה שהיאוש משפיע עלינו כמעט אותה ההשפעה עצמה כשביעת-ההנאה: משנוכחנו שנבצר מאתנו לתת סיפוק לאינו תשוקה, בו ברגע פגה התשוקה עצמה. כשרואים אנו שהגענו עד קצה הגבול של שכל האדם, הרינו עומדים בדרכנו ודעתנו נחה ג) — אף-על-פי שבעיקר הדבר מבינים אנו יפה את בערותנו, וגם ברור לנו שאין בידנו לתת כל טעם לעקרונינו הכלליים ודקי-ההבחנה ביותר, זולת הנסיון שיש לנו מממשותם; והרי זהו הטעם שנוהג לתת המון עם, ולא היה צורך להקדים חקירה כדי לגלותו סוף סוף לגבי התופעה המיוחדת ביותר והיוצאת ביותר מגדר הרגיל. וכשם שאי-אפשרות זו לפסוע עוד פסיעה לפנים דיה להניח את דעתו של הקורא, כך ירגיש המחבר קורת-רוח עדינה מזו מתוך שיתודה בפה מלא על בערותו, ומתוך שיקפיד ויזהר מן הטעות שרבים נכשלו בה, כלומר כל אלה שהציעו את השערותיהם והנחותיהם לפני הקהל כעקרונים ודאיים שבדאיים. כשאפשר להשרות סיפוק ונחת-רוח הדדיים אלו בין הרב ובין ההוגה במשנתו, שוב אין לדרוש מן הפילוסופיה שלנו שום דרישה נוספת.

שמא תהיה בעיניכם אי-אפשרות זו לבאר את העקרונים האחרוניים כפגם במדע האדם. הריני מעז איפוא לקבוע שאין זה אלא פגם משותף, גם למדע זה גם לכל המדעים ולכל האומנויות שאפשר לנו לעסוק בהם, בין שמטפחים אותם בבתי-המדע של הפילוסופים בין שעוסקים בהם בבתי-המלאכה הצנועים שבצנועים. גם לאחד מהם אין דריסת-רגל

מעבר לנסיון, ושום מדע אין בכוחו לקבוע עקרונים כל-שהם שאינם מושגתים על הנסיון. אמנם לוקה הפילוסופיה של הרוח בחסרון מיוחד שאינו מצוי בפילוסופיה של הטבע: כשהיא צוברת את ניסוייה, אין בכוחה לעשותם לצורך הענין, בכוונה תחילה, על מנת לברר את הדרוש בנוגע לכל קושי מיוחד העלול להתעורר. כשמבקש אני לדעת את פעולתו של גוף אחד על גוף אחר במצב מסוים, אין לי אלא להביאם לידי מצב זה, ולראות מה יצמח ממנו. אבל אם אנסה להתיר באותו האופן איזה ספק בפילוסופיה של הרוח על-ידי שאביא על עצמי אותו המקרה שבו אני דן, הרי גלוי שמחשבה זו וכוונה תחילה זו יפריעו את פעולתם של עקרונות הטבעיים עד כדי כך, שמן הנמנע יהא להסיק מן התופעה מסקנה נכונה כל-שהיא. לפיכך חייבים אנו ללקט את ניסוינו במדע זה מתוך תצפית זהירה של חיי האדם, ולקבלם כמו שהם מזדמנים לפנינו, כדרך העולם, בהתנהגותם של הבריות בחברה, תוך עסקיהם והנאותיהם. משעה שניסויים ממין זה יהיו צבורים וישוו זה אל זה בישובי-הדעת, נהא רשאים לקוות שנוכל לכוון עליהם מדע שלא יפול מבחינת ודאותו מכל מדע אחר בתחומי השגתו של האדם, ושיעלה עליו הרבה במדת התועלת שבו.